

21. Mamarasulov B. Bekmurod baxshi. //Ilg'or chorvador(hozirgi "Nurnoma"). 1974, 28 sentyabr
22. Qodirov R. Baxshilar sarvari. T.; "O'zbekiston". 2018. 320 b
G'.G'ulom. Adabiy-tanqidiy maqolalar. T.; "Fan".1971. 432 b
23. Qodirov R. Po'ltan shoir ibрати. T.; 2015. 244 b
24. Bo'tako'z. Doston. (Aytuvchi: A.Berdixol o'g'li. Nashrga tayyorlovchi: R.Qodirov). T.; "Yozuvchi", 1998. 96 b
25. Qodirov R. Yomg'ir gullari. T.; 2019. 332 b
26. Qodirov R. O'zlari kim?. T.; 1995. 64 b
27. Кобулова Н. Erkin A'zam nasrida xarakter va maishiy hayot tasviri. T.: Общество и инновации, 2021. 2-4/S, 475-480
28. Zarafshon ohanglari. (To'plab nashrga tayyorlovchi: R.Qodirov). T.; "Yozuvchi", 1998. 88 b

LEKSIK QATLAMNING QAHRAMON RUHIY OLAMINI NAMOYON ETISHDAGI O'RNI

Kobulova Nodira Bahodirovna
O'zbekiston, Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi dotsenti, f.f.f.d., PhD.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozuvchining til imkoniyatlaridan foydalanib qahramon xarakterini yoritishga yondashuvi, badiiy asarlarda arxaizm, neologizm, sheva, kasb va hunarga oid so'zlardan foydalanishning badiiy qiymati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: obraz, xarakter, estetik va aniq maqsad, mazmun nozikligi, leksik qatlam, arxaik so'zlar, neologizmlar, umumiylik, individuallik, varvarizm, allegoriya, sirkulyatsion mohiyat.

РОЛЬ ЛЕКСИЧЕСКОГО СЛОЯ В РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ДУХОВНОГО МИРА ГЕРОЯ

Аннотация: В данной статье с использованием языковых возможностей, которыми обладают способности писателя, а также с использованием архаизмов, неологизмов, варваризмов, диалектных и связанных с профессией и деятельностью слов используются в произведениях искусства для определенных эстетических целей.

Ключевые слова: образ, характер, эстетическая и целевая задача, тонкость содержания, лексический слой, архаические слова, неологизмы, обобщение, индивидуализация, варварство, аллегория, циркулирующая сущность.

THE PLACE OF LEXICAL LAYERS IN THE LANGUAGE OF THE WORK

Annotation: In this article using language opportunities which the writer's ability and using archaism, neologism, barbarism, dialectal and related to profession and activity words been used in works of art for certain aesthetic purposes.

Key words: image, character, aesthetic and purposeful objective, content subtlety, lexical layer, archaic words, neologisms, generalization, individualizing, barbarism, allegory, circulating essence.

Yozuvchi badiiy asarda muayyan g'oyaviy-estetik maqsadlarga ko'ra arxaizmlar, neologizmlar, varvarizmlar, shevaga, kasb-korga xos so'zlar, vulgarizmlar, sinonim, omonim, antonimlardan ham keng foydalanadi.

Bulardan arxaizmlar, neologizmlar, sheva va kasb-kor so'zlar, varvarizm va vulgarizmlar so'zlarning to'g'ri ma'nolarini anglatga, sinonim, omonim, antonimlar so'zlarning ma'no jihatdan muhim farqlarini, nozik ma'nolarini ifoda etib keladi. Ijodi xalqona ohanglarga yaqin yozuvchilar asarlarida ushbu leksik qatlamlarning tufra xil ko'rinishlarini uchratish mumkin.

Arxaizmlar, asosan, tarixiy asarlarda ko'proq ishlatiladi. Erkin A'zamning asarlarida arxaik so'zlar unchalik ko'p uchramasada, qahramon xarakter xususiyatlarini, xususan, individual belgilarini ochib berish maqsadida onda-sonda ishlatiladi. "Jannat o'zi qaydadir" asarida Xonim tildan aytilgandek, "bir yuzu oltmish sakkiz qo'qonga tushdi" kabi. Shuningdek, neologizmlarning ishlatilishi ham unchalik faol emas. Neologizmlar, ayniqsa, fan-texnika bilan shug'ullanuvchi kishilar hayotiga bag'ishlangan realistik, shuningdek, ilmiy-fantastik asarlarda ko'proq uchrashini hisobga oladigan bo'lsak, bu holning izohi ma'lum.

Erkin A'zam asarlarida alohida e'tibor qaratadigan leksik qatlamlardan biri shevaga xos so'zlardir. Yozuvchi tasvirlayotgan voqelikning hayotiy chiqishini ko'rsatish hamda xarakter nutqini umumlashtirish va individuallashtirish maqsadida ko'pgina qahramonlarini ular tug'ilib o'sgan yurt shevasida gapirtiradi. Bu asarlarda Toshkent, Sirdaryo, Xo'jand, Surxon, Samarqand shevalariga xos so'z va iboralarni uchratamiz. Shu jihatdan "Bayramdan boshqa kunlar" asaridagi Muftilla, ya'ni Misha tog'a o'zining beo'xshov qiliqlari, almisoqdan qolgan qarashlari bilan kitobxonning yodida saqlanib qoladi.

"Muftilla to'rvasini tag'in titkilab, dag'al qog'ozga o'raglan allanima chiqardi:

- Manov – tandirkabob! Jeysizlar.

Safura chapak chalib yubordi:

- Vuy, prelest, Misha tog'a!

Sahovatli "tog'a" yonlarini kavlab, sopi yaltiroq birvakay ikkita pichoq oldi.

- Jiyanboyding o'zi ko'rinmaydimi? Biz unga manovlarni olib kelib edik. Ko'pam ul boshqa o'yinlarni o'ynaybermay, buniyam o'rgansin. Pichoqbozlik – otabobomizdan qog'an o'yin." [Erkin A'zam, 2002:175]

Muftillaning ushbu gap-so'zlari unga yuqoriroqda berilgan xarakteristikani to'la oqlaydi: didsiz kiyingan, irkitroq bir kimsa. Uning tashqi ko'rinishi ichki olamiga mos kelishini o'zining nutqi ham tasdiqlaydi.

Bugungi kunlarga go‘yo o‘tmish asrlardan kelib qolgan befarosat kimsadek.

Erkin A‘zam asarlarida eng ko‘p ishlatiladigan zahiralaridan biri varvarizmlardir. Bu hodisani yozuvchining katta-kichik asarlarining ko‘pchiligida ko‘rish mumkin. “Bayramdan boshqa kunlar”da Sapura, Basira, Bargida, “Jannat o‘zi qaydadir”da Komila-Katya, Luiza, Xonim, “Guli-guli”da Ma‘mura gajak, Natal’ya Dmitreevna- Natasha Rostova, “Stupka”da Marina yanga, Lena, “Shovqin” romanidagi bir qator personajlar nutqida chet tili so‘zlari, iboralari, gaplarini uchratib qolamiz.

Asar tilidagi leksik zahiralar, jumladan, varvarizm ham muallif yo roviy tildan obrazga beriladigan xarakteristikalarini to‘ldiradi, qahramonning xarakter belgilarini to‘la tasavvur etishga imkon yaratadi. “Bayramdan boshqa kunlar”dagi tantiq o‘sgan Basira zamonaviy oyimqizlardan. Agar bu obrazni o‘tgan asrning oltmishinchi yillarigacha bo‘lgan davr voqeligi fonida tasvirlaganda sun‘iylik vujudga kelgan bo‘lardi. Chunki, 60-yillargacha bo‘lgan tarbiya tizimi, muhit, sharoit bunday xarakterlarning paydo bo‘lishiga yo‘l qo‘ymasdi. Basira – aynan 70-80-yillar davri voqeligi mahsuli. U o‘tib-ungan muhitdan andoza olgan holda bema‘ni hayot kechiradi, yurish-turishi betayin, huda-behudaga chet so‘zlardan ishlataveradi:

“–Ну всё! – dedi u kutilmaganda, opasi bilan pochchasini ko‘rgach, “halinchagi”da tebranishdan to‘xtab. – Больше сюда не звони! Чтобы духа твоего не было здесь! Кретин! – Басира шарақлатиб трубкани жойига қўйди-даб дикиллаб ўрнидан турди, уларга бир ёвқараш қилдию индамай емакхона тарафга ўтиб кетди.” [1; 214]

Safura esa shaxsiy hayoti girdoblariga cho‘kayotgan obraz sifatida taassurot qoldiradi. U hayotdan kuygan, sho‘rpeshona, hattoki, onalik baxtini ham boy bergan, yakkayu yagona farzandi bilan ham yashirinchalik ko‘rishib yuradi. U xarakteran qayg‘usini bildirmaslikka, boshqalarning ko‘ziga shodon bo‘lib ko‘rinishga harakat qiladi. Xursandchilik bilan musibatini yengmoqchi bo‘ladi. Ana shu fe‘li gap-so‘zlarida ham aks etadi. Shuning uchun doim ikki gapining birida chet til so‘zlarini ishlatib, o‘ziga alohida qurama “til” yaratib olgan. Uning farzandidan boshqa kim bilan suhbatini kuzatmaylik, albatta, ana shu “qurama” tildan foydalanadi. Bu “qurama” til go‘yoki uni fojealardan ihota qilib turadigandek.

“Chi gap, genatsvali”, “bonjur”, “ladno”, “chao, bolakay”, “Ya – dura, vsyo”, “po sekretu”, “golubchik”, “po sekretu”, “vot v chyom sut”, “prosta krasotka”, “tak chto, podumay” kabi so‘z va iboralar, “Xello-o! BB larga (Bakir bilan Bargida demoqchi) salyut! – deb qiyqiradi u telefundayoq: ismlarini to‘liq aytish ham unga malol kelsa kerak yoki oliftagarchilikkamikan? So‘ng betakallufona so‘zlashuvga o‘tadi: - Qalaysan, bolakay? Shik? Ya rada, Jonginang uydami? Chaqir-chi... Bargi-isha! Znaesh, ya vchera... kimni ko‘rdim, top-chi!” [1; 232] hamda ushbu gaplar qahramon xarakterining beqarorligidan, o‘zining asl qiyofasini yaltiroq so‘zlar ortiga yashirayotganidan darak beradi. Ruscha, fransuzcha, tojikcha, inglizcha so‘z-iboralardan iborat, faqat Safuragagina tegishli bu leksik ifoda uning o‘z tilini ham tuzukroq bilmasligini ko‘rsatadi. Shubhasiz, o‘rinli-o‘rinsiz

ishlatilgan bu soʻz, ibora, gaplar – shunchaki oʻz yoʻliga aytilgan obrazning almoyi-jalmoyi aljiramalaridek boʻlib tuyulsada, ular ortiga oʻziga xos iroda yoʻnalishiga ega inson bor, uning maʼnaviy olami bor, ichki dunyosi bor, qolaversa, qismati bor. Shunday ekan, badiiy asarlardagi varvarizmlarga alohida eʼtibor qaratish lozimligini taqozo etadi.

“Stupka” nafaqat Erkin Aʼzamning, balki oʻzbek hikoyachiligining keyingi yillardagi eng yaxshi namunalaridan biridir. Taqdir taqozosi bilan Oʻzbekistonda yashab qolgan ikki rus ayoli oʻzaro bordi-keldi qilishadi, yoshliklarini, tugʻilib oʻsgan yurtlarini eslashadi. Hikoyada bor-yoʻgʻi bitta ruscha soʻz xususida gap ketadi. Ikkovi ham hovonchani ruscha qanday atalishini eslashomlaydi. Hikoyaning butun syujetu kompozitsiyasi ana shu birgina soʻz asosiga quriladi. Toʻgʻri, hikoyada ruscha sheʼriy bandlar ham Marina yanga va Lena eslayolmayotgan “stupka”ga bogʻlanadi. Umuman, hikoyada qoʻllanilgan chet soʻz insoniy qadriyatlar va inson xotirasi bilan bogʻliq hayotiy jarayonlarni ifoda eta olganligi bilan ahamiyatli. “Stupka” – ona yurt toʻgʻrisida, tugʻilib ungan vatan haqida mungli, qaygʻuli, hasratli qoʻshiq. Birgina soʻz Marina yangani bosib yoʻlini qayta xotirlashga, koʻz oldiga keltirishga xizmat qiladi: Nikol qishlogʻi, Fedka abjirni tush koʻrish epizodlari Marina yanganing ruhiy olamini qalbida kechayotgan yurt sogʻinchi tuygʻusini anglab yetishga xizmat qiladi.

Koʻrinib turibdiki, Erkin Aʼzam nasrida varvarizmlar turlicha gʻoyaviy-badiiy maqsadlarni bajarishga yoʻnaltirilgan. Varvarizmlar Safura timsolida hayotda oʻz yoʻlini yoʻqotib qoʻygan ayol qiyofasini koʻrsatsa, Marina yanga timsolida samimiy insoniy tuygʻularni koʻrsatishga koʻmak bergan. Demak, qahramon qiyofasini badiiy talqin etishda leksik zahiralalar, jumladan, varvarizmlar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aʼzam Erkin. Kechikayotgan odam: Qissalar. – T.: “Sharq”, 2002 y.
2. Aʼzam Erkin. Ertak bilan xayrlashuv: qissalar va hikoyalar . – T.: “Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2007 y.
3. Aʼzam Erkin. Jannat oʻzi qaydadir:hikoyalar, kinoqissalar, dramatik asar// Zabarjad kinoqissasi. – T.: “Sharq” nashriyot matbaa-aktsionerlik kompaniyasi. 2007 y.
4. Aʼzam Erkin. Bayramdan boshqa kunlar//T.: Vatanparvar. 1987 y.
5. Aʼzam Erkin. Guli-guli: qissalar, kinoqissalar, dramatik asar// Guli-guli qissasi. – T.: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot matbaa-ijodiy uyi. 2009 y.
1. Кобулова Н. Erkin Aʼzam nasrida xarakter va maishiy hayot tasviri. T.: Общество и инновации, 2021. 2-4/S, 475-480
2. Sharipova N. Hayrat-ul abror strukturasida munajatning oʻrni. The American Journal of Social Science and education innovations 5 (12), 73-76, 2023
3. 8.Tosheva Nilufar. Hozirgi oʻzbek nasrida folklorga oid vositalarning poetik funksiyasi. –Toshkent: Bookmany print nashriyoti, 2024.
4. L Raupova, A Botirova, N Musulmanova, H Kadyrova, G Safarova International Journal of Psychosocial Rehabilitation 24 (04)

5. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING TALAFFUZ KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH BA Erkinovna// INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 2 (16), 1-3
6. ГРАММАТИК ЛУҒАТЛАРИНИНГ ЭЛЕКТРОН ШАКЛИГА СЎЗЛАРНИ ТУРКУМЛАР БЎЙИЧА ТАНЛАБ ОЛИШ ТАМОЙИЛИ: Ботирова Адиба Эркиновна, Навоий давлат педагогика институти доценти
7. АЭ Ботирова Образование и инновационные исследования международный научно-методический
8. THE PRINCIPLE OF SELECTING WORDS BY CATEGORY IN THE ELECTRONIC FORM OF MATHEMATICAL DICTIONARIES A Botirova
9. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 12 (12), 1-11
10. Grammatik o‘quv lug‘atlari tuzish va ulardan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar A Botirova Til, ta'lim, tarjima 3 (5), 59-66

“NAVODIR USH-SHABOB” DEVONI G‘AZALLARIDGI AYRIM SO‘ZLARINING SEMATIK XUSUSIYATLARI TADQIQI

G‘ulomova Nargiza Sa’dullayevna
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Navoiy innovatsiyalar universiteti

Annotatsiya: Maqolada “Navodir ush-shabob” devonidagi g‘azallarda qo‘llanilgan so‘zlarning bir ma’nolilik va ko‘p ma’nolilik xususiyatlari yoritish hamda Navoiy lirik ijodi davomida juda ko‘p marotaba murojaat qilgan, shu bilan birga kam o‘rinda qo‘llagan so‘zlarning, semantik, leksik, etimologik jihatlarini tahlil qilingan. Turg‘un birikmalarning integral (birlashtiruvchi) va differensial (farqlovchi) semalari guruhlangan, devondagi izohtalab so‘zlarning bugungi tilshunosligimizdagi ma’nosi haqida ilmiy-amaliy tahlillar, fikr-mulohazalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: semantik ma’no, izohtalab so‘z, devon, g‘azal, sema, integral, differensial, teglash, tahlil.

"НАВАДИР УШ-ШАБАБ" ДЕВАНИ ГАЗЕЛИ - СЕМАНТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА НЕКОТОРЫХ ДРУГИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация: В статье раскрываются особенности однозначных и многозначных слов, неоднократно употребляемых в газелях дивана «Наводир уш-шабаб», на протяжении его лирического творчества Навои, при этом рассматриваются семантические, лексические и проанализированы этимологические аспекты слов, использованных в статье. Сгруппированы интегральная (объединяющая) и дифференциальная (дифференцирующая)